

A. BUTKUS

LIETUVIŲ GIMININĖS PRAVARDĖS

Pravardžių motyvacijai ir struktūrai nagrinėti duomenys rinkti 1976–1982 m. iš viso lietuvių kalbos ploto. Iš 15 500 užrašymų gimininių pravardžių buvo 2852, arba 18,4%.

Pravardė yra neoficialus asmenvardis, duotas pagal kokią nors išskirtinę žmogaus ypatybę. Gimininėmis laikomos pravardės, nusakančios asmens priklausomybę kuriai nors šeimai, jo šeimyninę padėtį ir pan. Pagal tai šios pravardės skyla į tris labai neproporcingas grupes: patronimines pravardes – 93%, santuokines – 6% ir kitas – 1%.

1. Patroniminės pravardės

1.1. Patroniminėmis pravardėmis čia vadinami tėvavardžiai bei motinavardžiai¹. Nors patronimą galima sudaryti kiekvienam asmeniui, toli gražu ne visi patronimai supravardėja ir imami vartoti vietoje oficialaus asmenvardžio. Be to, Lietuvoje ne visur jie vienodai pravardėja. Daugiausia tokių pravardžių užrašyta Dzūkijoje ir Aukštaitijoje, kur drauge su santuokinėmis jos sudaro atitinkamai 33% ir 27% regiono pravardžių; kai kuriose Molėtų ir Utenės rajonų apylinkėse jų užrašyta iki 50%. Kitur, ypač Žemaičiuose, patroniminės tradicijos menkos. Į visa tai reikia atsižvelgti, traktuojant priesagų geografiją, nes kalbant apie ją, nurodoma, kur užfiksuota pravardžių, t. y. oficialaus vardo pakaitalų su tomis priesagomis, bet iš to ne visada galima spręsti apie vienos ar kitos priesagos paplitimą apskrityje, nes kitur su jomis sudaryti patronimai gali ir nevirsti pravardėmis².

1.1.1. Formantas užkonservuoja tėvo asmenvardį. Juo gali būti tiek visas vardas: *Aleksandriōkas* Mck (: Aleksandras), tiek vardo variantas, trumpinys: *Kubūtis* Žsl (: Kubas, t. y. Jokūbas), tiek ir pravardė: *Matakūtas* Vln (: Matakas), destis kuo kolektyve vadinamas tėvas.

¹ Motinavardžius patronimais vadinti netikslu – tai metronimai. Straipsnyje taip elgiamasi paprastumo sumetimais.

² Be to, į patroniminių pravardžių skaičių neįtrauktos bernautinės ir mergautinės tarmiškos pavardės, pvz., *Jasaičiūkas* (Jasaičio s.), *Šalčiūtė* (Šalčiaus d.).

Pravardė paveldima jau be semantinio turinio. Ji nebekonotuoja. Pavyzdžiui, *Niemčiukù* žmogus vadinamas ne todėl, kad jo tėvas nebylys, o dėl to, jog tėvas kolektyvui pažįstamas pravarde *Niēmčiūs*. Vadinasi, patropravardės jau iš pat pradžių turi tik onomastinę reikšmę, nepriklausomai nuo to, ar jos kildinamos iš tėvo vardo, ar iš tėvo pravardės.

1.1.2. Patropravardės esti ketveriopos struktūros.

a) Gausiausią grupę (68,8%) sudaro išvestinės pravardės, pvz.: *Gabriōkas* Lč (: Gabrys), *Kočėliánka* Upn (moters pravardė; toliau jos pažymėtos raide *f.*) (: Kočėlas), *Pètrė* Pal (: Petras).

b) Apie 24,1% sudaro pravardės, kuriomis eina nepakeistas tėvo ar motinos asmenvardis (vardas arba pravardė), pvz.: *Adōmas* Atk (tėvas *Adomas*), *Špōkas* Sld (tėvo pravardė *Špokas*).

c) Lietuvoje paplitęs ir sudėtingesnis, dvižodis asmens nusakymas. Tai sudėtiniai tėvavardžiai: tėvo ar motinos asmenvardžio kilmininkas + vaiko vardas, pvz., *Kāroliaus Dāmas* Vžns, *Kālvio Onà* f. Grv – 6,5% užrašytų pravardžių.

d) Pačią mažiausią grupelę (0,6%) sudaro dūriniai, kurių sandai yra prieš tai aptartos grupės nariai. Tai tėvo ir vaiko vardų lydinys: *Adōmjonis* Šmk (Jonas, Adomo s.), *Kalviājanė* f. Lbn (Janė, tėvo pravardė *Kalvis*).

Atskirai apžvelkime sūnų ir dukterų pravardes.

1.2. Sūnų pravardės. Sūnų pravardžių užrašyta 5,3 karto daugiau nei dukterų. Mat sūnūs tėvo asmenvardį dažnai paveldi ir vadinami juo net vedę, tuo tarpu ištekėjusios dukterys paprastai pradedamos vadinti vyro asmenvardžiu.

1.2.1. Sūnų pravardės šiuo metu daromos dažniausiai su deminutyvinėmis priesagomis, kaip ir vardų variantai. (Mažybinėmis priesagomis nusakomi ir gyvūnų jaunikliai.) Sūnūs paveldi tėvo asmenvardį (jis rodo kilmę), bet kadangi patys nuo tėvo skiriasi jaunumu, nesubrendimu, tėvo asmenvardis modifikuojamas mažybine priesaga, nusakančia šį požymį³: *Petrelis* jaunesnis už *Petrą*, vadinasi, yra Petro sūnus. Todėl tėvavardis su mažybine priesaga dažnai duodamas visiems broliams ir yra opozicijoje su tėvo asmenvardžiu. Tokią vardinę opoziciją tėvo asmenvardžio pagrindu galima sudaryti ir tarp vyriausiojo bei likusiųjų brolių.

1.2.2. Pravardžių priesagos parenkamos pagal vietos tradicijas ir daugeliu atvejų nepriklauso nuo pamatinio asmenvardžio kamieno, tad nemaža jų dalis toje pat vietovėje yra sinonimiškos, plg.: tėvas *Petriokėnas*, sūnus *Petriokiōkas* Ds, tėvas *Štoliōkas*, sūnus *Štoliūkas* Lel. Priesagos dažniausiai nelipdomos prie priesaginio kamieno: ankstesnę priesagą linkstama numesti, nes pakankamą vardinę informaciją teikia pats kamienas (šaknis). Mirus ar nusenus tėvui, ūkio šeiminku tampa suaugęs vyriausiasis sūnus, tad jo pravardės patroniminė priesaga nebetenka reikš-

³ Dar plg. Urbutis V. Žodžių darybos teorija. V., 1978. P. 168.

mės, ir jis pradedamas vadinti taip, kaip buvo vadinamas tėvas. Skirti naująjį šeimninką reikia jau nebe nuo velionio tėvo, bet nuo savo vaikų. Štai kodėl pravardės su dviem patroniminėm priesagom yra retos – 5% priesaginių patronimų. Kad antroji priesaga laikina, rodo ir besidubliuojančios to paties žmogaus pravardės: *Simuliōkas* / *Simūlis* Lai, *Žydeliōkas* / *Žydēlis* Palv. Gal apskritai sūnų pravardžių patropriesagos yra laikinos? Juk paveldėti priesaginiai tėvavardžiai (žr. 1.1.2.b), pvz., tėvo pravardė *Mikūlis*, sūnaus – *Mikūlis* Gdr, tesudaro 7% paveldėtų pravardžių – likusieji neturi jokios priesagos, yra gryni vardai ar pravardės. Be to, dalis priesaginių paveldėtų tėvavardžių gali būti kilę iš vardų deminutyvų. Pavyzdžiui, *Miko*, vadinamo *Mikuliū*, sūnus yra *Mikuliokas*, vėliau *Mikulis*, anūkas irgi gauna pravardę *Mikulis*, iš pradžių irgi per formą su patropriesaga.

1.2.3. Motinvardines pravardes paprastai gauna pavainikiai ar našlių vaikai. Motinvardinės pravardės sudaro 8% sūnų išvestinių pravardžių. Jos dažniausiai išlaiko darybos formantą, nes jis rodo lyties skirtumą. Dukterys gryną motinos asmenvardį paveldi kur kas dažniau. Produktyviausi motinvardinių sūnų pravardžių formantai yra *-inis* ir *-(i)us*, pvz.: *Agniešk̄inis* Pkln (: Agnieška), *Elēnius* Skr (: Elena). Su priesaga *-inis* gana produktyviai daromi ir užkurių įvardijimai (žr. 2.1.3). Iš daresnių metroniminių priesagų dar minėtinos *-ynas* ir *-utis*. Motinų asmenvardžių priesagos numetamos, plg.: *Ciruliūkas* Vg (: Cirulaitė), *Užkeliōkas* Ktk (: Užkeliėnė).

1.2.4. Nors į priesagų geografiją reikia žiūrėti atsargiai, vis dėlto dažnesnių priesagų paplitimas abejonių nekelia.

Produktyviausioji priesaga *-(i)ukas* paplitusi visoje Lietuvoje. Galima sakyti, jog visos likusios priesagos vartojamos šitos fone. Visur ji yra dažniausias patroformantas, išskyrus Aukštaitiją, kur ją pranoksta priesaga *-(i)okas*. Priesagą *-(i)ukas* atliepia pavardinė priesaga *-čuk*, *-(')uk*, paplitusi Vakarų Baltarusijoje, Vakarų Ukrainoje ir sporadiškai Rytų Lenkijos tarmėse⁴. Spėjama, kad slavų kalbose ji yra baltiškos kilmės.

Kita dažna priesaga *-(i)okas* paplitusi Aukštaitijoje: Lėvens ir Šventosios baseinuose iki linijos Dubingiai–Ignalina rytuose. Vienas kitas pavyzdys užrašytas Dzūkijoje bei Užnemunėje. Jos dažnumo santykis su priesaga *-(i)ukas* Aukštaitijoje yra 2 : 1, o šių dviejų drauge paimtų priesagų santykis su likusiomis ten yra 2,7 : 1.

-ėnas. Pagrindinis arealas yra Aukštaitija – Ignalinos, Molėtų, Utenės ir Zarasų raj. Keli pavyzdžiai užrašyti Dzūkijoje (Marcinkónys, Pelesà).

⁴ Pauls J. P. Type, structure and usage of surnames in the Brest-Litovsk region // *Onoma*. 1969. 14. P. 105.

-ynas. Paplitusi beveik išimtinai Dzūkijoje ir Rytų Užnemunėje. Kitur užfiksuota tik apie Dusetas (Zarasų raj.) ir Pākalnius (Utenės raj.).

-utis. Paplitusi Dzūkijoje ir Rytų Užnemunėje, sporadiškai pasitaiko ir kitur, ypač Vidurio Lietuvoje. Ji dedama paprastai prie kamienų, kurie baigiasi sprogstamuoju priebalsiu.

-utas. Plačiai vartojama trikampyje Garliavā–Puniā–Žāsliai. Ji dedama prie kamienų, kurie baigiasi priebalsiu *-k-*.

Iš produktyvesnių dar minėtina priesaga *-(i)ulis*, vartojama Dzūkijoje, Rytų Užnemunėje ir Aukštaitijoje. Piečiausias jos arealo taškas yra Zietela. Neutrūksta ir priesagos *-elis / -ėlis* darinių. Ši deminutyvinė priesaga reta tik vakarinėje Lietuvos dalyje (priesagų paplitimo schema pateikiama p. 256).

Kitų patropriesagų arealą nusakyti keblu dėl duomenų stokos. Pavyzdžiui, priesaga *-ytis* užfiksuota tik penkiose apylinkėse: Veliuonės (Jūrbarko r.), Pivašiūnų, Raitiniūnų (Alytaūs r.), Dievėniškių (Šalčininkų r.) ir Lazūnų (BTSR Vijos r.). Iš viso patronimų užrašyta su 87 skirtingomis priesagomis (iš jų 41 priesaga slaviškos kilmės), tačiau patronimų, kurių kiekis viršytų 1%, užrašyta tik su 11 priesagų.

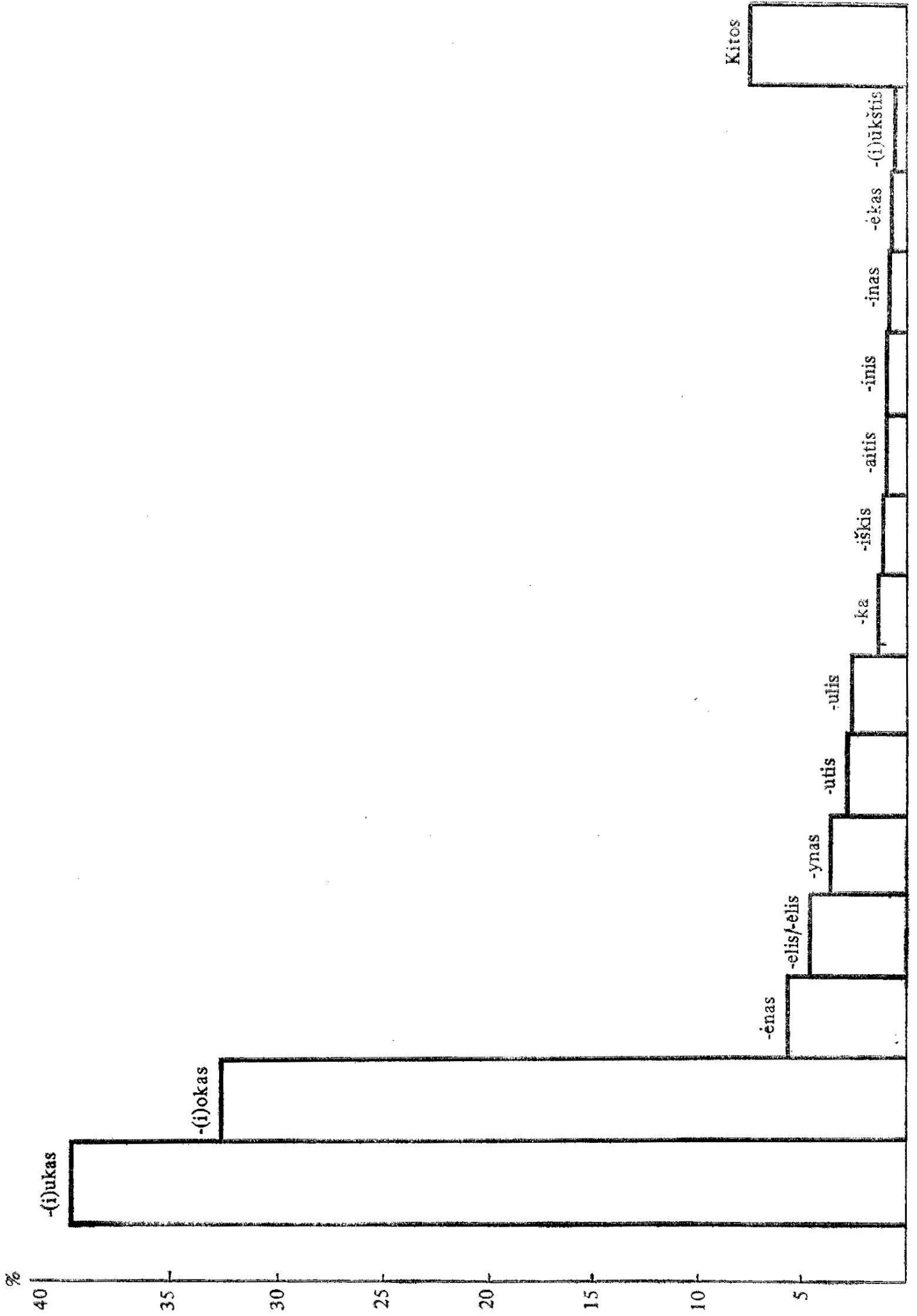
Slaviškos priesagos paplitusios nemažame plote, nors jos labai neproduktyvios. Aukštaitijoje jų užfiksuota Dusetų–Arnionių–Mūsninkų–Taujėnų keturkampyje, Vidurio Lietuvoje apie Jėnavą, Kaūną ir Kėdāinius, Dzūkijoje Lazdijų–Pelesės–Aukštdvario trikampyje. 19 iš 41 priesagos turi kamiengalį *-ka* (Dzūkijoje dažnai ir *-kė*): *Adāmka* Pk, *Tamaškā* Št, *Juozùčkė* Ver.

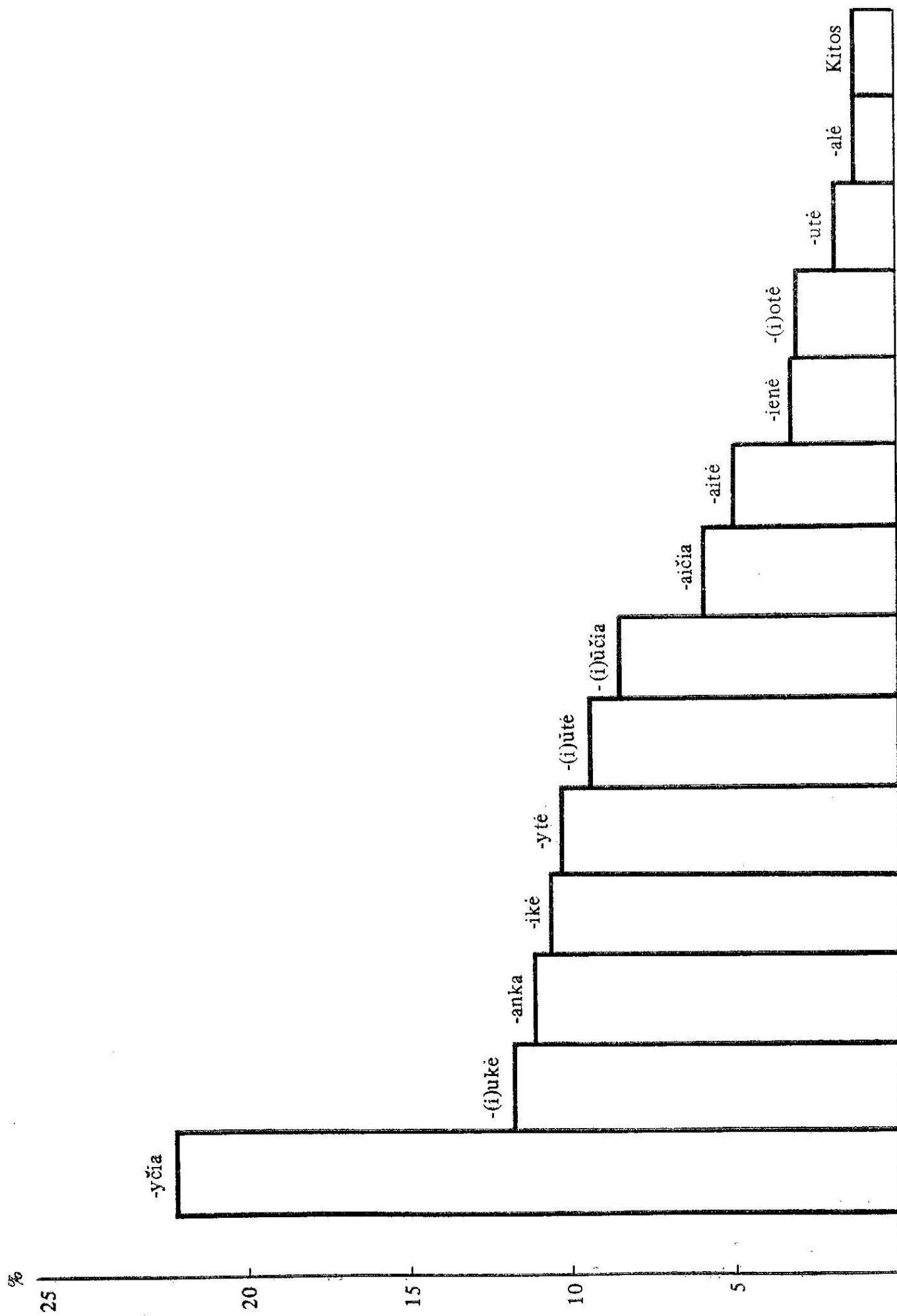
1.2.5. Sudėtiniai patronimai daromi irgi dažniausiai iš tėvo asmenvardžio. Labiausiai paplitusi forma – tėvo asmenvardžio kilmininkas + sūnaus vardas: *Motiėjāus Staskā* Ldk. Pasitaiko, kad vietoje sūnaus vardo šliejamas apeliatyvas *sūnus, vaikas*. Toks tėvavardis sutampa su oficialiuoju. Jei tėvo ir sūnaus vardai vienodi, sūnaus vardas turi mažiškinę priesagą: *Kāzio Kazėlis* Ssk.

Kartais su tėvo asmenvardžio kilmininku vartojama sūnaus pavardė, ne vardas, pvz.: *Antāno Pašilys* Vžns. Yra ir tokių motinvardžių.

Pravardžiuojamųjų vaikai irgi gali gauti tokias pravardes. Iš pradžių jos esti trinarės: prie dvinarės tėvo pravardės pridedamas vaiko vardas, pvz.: *Juōzo Kāzio Vytautas* Tj, *Jurgiū Jōno Jūlius* Jd. Netrukus vidurinysis narys išleidžiamas, ir su vaiko vardu lieka senelio ar net prosenelio asmenvardis. Vidurinįjį narį linkstama išleisti ir iš kitų trinarių pravardžių, plg.: *Krỹžkelės Mýkolo Birùtė/Krỹžkelės Birùtė* Smlg. Gal tokiu būdu nyksta ir dvinariai tėvavardžiai – lieka pirmasis narys t. y. tėvo resp. senelio ar prosenelio asmenvardis?

Užrašyti keli pavyzdžiai, kai tėvo asmenvardžio vartojamas ne kilmininkas, bet vardininkas: *Dzidaras Jūrgis* Pkln (tėvo vardas *Dzidaras*), *Malūnininkas Jurgėlis* Dj (tėvo pravardė *Malūnininkas*).

Sudėtiniai patronimai ypač gerai iliustruoja pravardės leksinės reikšmės išnykimą, t. y. tėvo pravardės desemantizavimąsi (žr. 1.1.1), plg.: *Sūnėlio Aldonà* f. Ndz (tėvo pravardė *Sūnėlis*), *Žėnto Jūlius* Jnk (tėvo pravardė *Žentas*).

1.2.6. Dūrinių užrašyta tik keliolika. Jų sandų reikšmė tokia pat, kaip ir sudėtinių patronimų. Vartojami tiek be jungiamojo balsio, tiek su juo, pvz.: *Adōmkazis* Šil, *Jūrgpetris* Rk, *Šimjuozis* Sam ir *Jūrgajonis* Vl, *Stasiakāzis* Nc, *Viñcajonis* Št.

Dūriniai paveldimi nepakeisti: *Adōmkazio* vaikas vadinamas *Adōmkaziu* Šil, ne **Adomkaziukù*.

1.3. Dukterų pravardės. Jos sudaro 16% užrašytų patropavardžių. Daugumas dukterų pravardžių (87%) – priesagų vediniai. Paveldėtų asmenvardžių tėra tik 2,6%. Taip yra dėl to, jog patropavardės dukterys turi tik iki santuokos. Tiesa, dešimtadalį užrašytų dukterų patropavardžių turi ištekėjusios dukterys, iš jų pravardžių apie 1/3 vietoje patroniminės turi priesagą *-ienė*.

1.3.1. Dukterų pravardžių priesagų mažiau negu sūnų – tik 24, iš jų keturios slaviškos. Skiriasi ir jų dažnumas. Dažniausios sūnų patropriesagos *-(i)ukas* ir *-(i)okas* atitrūkusios nuo likusiųjų maždaug 35 procentais, dažniausioji dukterų patropriesaga *-yčia* nutolusi nuo kitų tik 10%. Net šešios priesagos turi maždaug vienodą dažnumą – 11,3% – 8,2%.

1.3.2. Ryšio tarp priesagos parinkimo ir tėvavardžio kamieno nepastebėta. Daugeliu atvejų priesagos sinonimiškos, plg.: *Motiejyčia* Sdk ir *Motiejūčia* Vdn⁵. Apie priesagos derinimą prie tėvavardžio kamieno galima šnekėti tik tais atvejais, kai toje pačioje vietovėje vartojamos kelios priesagos. Šiaip jau kiekvienas Lietuvos kraštas turi savitą patropriesagų rinkinį, todėl net mergautinę pavardę linkstama vartoti su vietine priesaga, plg.: *Patkauskýtė* Smlg (Patkauskaitė), *Škėmikė* Sam (Škėmaitė). Tas pat pasakytina ir apie bernautines pavardes (priesagų paplitimo schemą žr. p. 257).

1.3.3. Dažniausioji priesaga *-yčia* paplitusi Kašakiškio – Zarasų – Tverėčiaus – Širvintų keturkampyje. (Dar užfiksuota Gruzdžiuosė, Šiaulių r.) Apytikriai toks yra ir priesagos *-(i)ūčia* arealas.

Su priesaga *-yčia* užrašyta keletas vyrų tėvavardžių: *Jankýčia* Žl (: Janka, Jonas), *Palýčia* Krkn (: Palia, Polina).

-aičia. Paplitusi šiauriniame ir vakariniame priesagos *-yčia* arealo pakraštyje.

-(i)otė. Patronimų užrašyta tarp Ukmergės ir Molėtų, taip pat apie Ūteną ir Zārasus.

-(i)ukė. Paplitusi Užnemunėje ir Vid. Lietuvoje, taip pat apie Jiėzną, Kaišiadóris.

-utė. Užfiksuota trikampyje Punià – Žāsliai – Juodáiciai. Dedama prie kamienų, besibaigiančių priebalsiu *-k-*.

⁵ Vis dėlto išryškėjusi tendencija nedėti priesagos *-(i)ūčia* prie kamienų, kurie baigiasi *-t-*, *-d-* (vengiant dviejų afrikatų).

-(i)ūtė. Paplitusi Pietų Lietuvoje, sporadiškai pasitaiko Aukštaitijoje ir Vidurio Lietuvoje.

-ikė. Tėvavardžių su ja užrašyta kairiojoje Nemuno pakrantėje (Balbiėriškio–Šakių ruože), taip pat Dubysos baseine. Apie jos tikslesnę geografiją Žemaitijoje trūksta duomenų (remtasi tik patropravardėmis).

Yra regionų, kuriuose žinoma tik viena priesaga. Pavyzdžiui, slaviška priesaga -(i)anka pažįstama visai pietryčių Lietuvai iki linijos Kulvā–Garliavā–Simnās vakaruose ir Ukmergė–Giedraičiai–Arniónys šiaurėje. Tačiau Varėnės, Trūkų ir Gervėčių apylinkėse ji yra vienintelė patroniminė dukterų pravardžių priesaga, nors sūnų pravardžių priesagų tose vietovėse yra po keletą ar net keliolika.

1.3.4. Paveldėtų pravardžių grupėje vyrauja motinvaradinės pravardės. Didesnę pusę jų turi ištekėjusios dukterys. Apskritai, motinvaradinės kilmės pravardžių dukterys gauna dažniau negu sūnūs.

1.3.5. Sudurtinių pravardžių užrašyta tik viena: *Kalviājanė* f. Lbn.

1.4.1. Dalis patropriesagų turi giminines poras, tačiau tų porų nesutampa nei dažumas, nei geografija. Pavyzdžiui, labai retos yra priesagos -(i)okė, -(i)otė, nors jų gramatinė pora -(i)okas yra dažniausia Aukštaitijos patropriesaga. Kitos priesagos, pvz., -elis, -(i)ūkštis, tokių porų visai neturi, nors apeliatyvai įmanomi abiejų giminių, plg.: *bernelis–mergelė, berniūkštis–mergiūkštė*. Priesagos -aičia, -yčia, -ytė vartojamos ne tik dukterų, bet ir sūnų pravardėms sudaryti.

1.4.2. Dabartinis pravardinių patroafiksų inventorių ir paplitimas gerokai skiriasi nuo to, kuris buvo mūsų pavardžių formavimosi laikotarpiu. Praeity darūs formantai -aitis, -onis, -ūnas, -evičius, -ovičius⁶ dabar priklauso tėvavardžių darybos periferijai; su priesaga -onis patropravardžių neužrašyta visai. Dabartinė dažniausia priesaga -(i)ukas pavardžių užuomazgoje buvo viena iš retesnių⁷. Praeityje gana plačiai paplitusi priesaga -ūnas šiais laikais koncentruojasi tik apie Ūteną. Apie priesagos -aitis geografiją dabar neleidžia spręsti pavyzdžių stoka, o kadaise ši priesaga buvo ypač būdinga Žemaitijai (dabartinė žemaičių tėvavardinių pravardžių priesaga yra -(i)ukas).

1.4.3. Priesagų inventoriaus pasikeitimą galima aiškinti tuo, jog priesagos -aitis, -onis, -ūnas ir kt. seniau turėjo mažiąbinę reikšmę, kuri ilgainiui nusitrynė ar apibluo. Šią reikšmę blukino minėtų priesagų vartojimas pavardėse, kur jos tarsi užsikonservavo, pasidarė nekeičiamos. Pavyzdžiui, *Petraičio* sūnus galėjo vadintis tik *Petraičiu*, bet ne *Petrataičiu* ar *Petriūnu*. Vadinasi, norint pabrėžti vaiko jaunumą, t. y. norint sudaryti tėvo ir sūnaus antroponimo priešpriešą, reikėjo ieškoti kitų priesagų, turinčių ryškesnę mažumo reikšmę.

⁶ Maciejauskienė V. Lietuvių asmenvardžių priesagų paplitimas XVII a. // LKK (1977) 160; Zinkevičius Z. Lietuvių antroponimika. V., 1977. P. 75.

⁷ Maciejauskienė V., min. str. P. 165.

2. Santuokinės pravardės

2.1. Vyrų santuokinės pravardės. Didžiausią vyrų santuokinių pravardžių dalį sudaro užkurių pravardės. Jos, kaip ir patroniminės pravardės, susijusios su tradicija visus naujus šeimos narius įvardyti pagal ūkio šeimnininką, nusakyti jų giminystės ryšį su šeimnininku.

2.1.1. Užkurių pravardžių struktūra nevienoda. Pusė pravardžių pirminės. Jų onimai yra užkurio terminai (*iškakis, preikšas, užkurys, užtupas, žentas*) ar uošvių asmenvardžiai. Rečiau pravardėms vartojama kita bendrinė leksika, pvz.: *Bernėlis Rk, Naujėlis Ars, Švižėzikas Pg, Švogerūtis Grz*. Apeliatyvinės kilmės pravardės sudaro 1/3 užkurių pravardžių. Penktadalis vadinami uošvio, t. y. senojo šeimnininko pavarde.

Kita pusė pravardžių yra derivatai, iš jų trečdalis – dūriniai, sudaryti iš uošvio asmenvardžio (dažniausiai pavardės) ir apeliatyvo *žentas*: *Jonūliažentis Dgl* (: Jonulis), *Lapėnžentis Dj* (: Lapėnas), *Rimžentis Krtv* (: Rimas).

Likusios pravardės sudarytos su priesagomis ir galūnėmis.

-inis. Pravardžių onimais eina užkurio reikšmės apeliatyvai, taip pat uošvio ar žmonos asmenvardžiai: *Preikšėinis Bt* (: preikšas), *Buzėinis Grl* (: Buzas), *Tarabėinis Pal* (: Tarabienė, našlė), *Uršulėinis Plk* (: Uršulė).

-inas. Šios priesagos apeliatyvų darybinė reikšmė yra asmenų ar gyvūnų pavadinimai pagal lyties skirtumą. Visi žodžiai vedami iš moteriškosios lyties gyvūnų pavadinimų, pvz.: *antinas* (: antis), *gyvatinas* (: gyvatė), tad nenuostabu, kad šios priesagos užkurių pravardžių onimais eina tik žmonių asmenvardžiai: *Barbėinas Gdž* (: Barbė), *Barbėorinas Vžns* (: Barbora), *Martėinas Sl* (: Marta).

Užkurių pravardės sudarinėjamos ir mažiabinėmis priesagomis: *Rozaliūkas Gdr* (: Rozalija), *Agatėlis Ttr* (: Agata), *Barboriōkas Krs* (: Barbora).

Kitos priesagos, pvz., *-ėnas* (*Cibėnas Plk*), *-ėinis* (*Anuprėinis Raud*), *-onas* (*Lelijōnas Sam*), *-(i)ušas* (*Geniūšas Grv*), pasitaiko retai.

Galūnių vediniai paprastai nurodo lyties skirtumą: *Levūtis Lel* (: Levutė), *Vovėrius Jrb* (: Voverytė, pravardė).

Užkurių pravardžių formantų hierarchija atrodo taip: *-inis* – 28,2% vedinių, *-inas* – 23,0%, *-(i)ukas* – 12,8%, *-ėnas* ir *-is* – po 10,2%, likusieji (*-ėlis -ėinis, -(i)okas, -(i)us, -onas, -ušas*) – po 2,6%.

Užrašyta keletas sudėtinių įvardijimų: *Jōcius Pōcius Btg* (Jocius, Pocius užkurys), *Liūkas Lādzius Ldk* (Vladas, Liuko užkurys).

2.1.2. Ginekonimus gauna ir ne užkuriai. Žmonos asmenvardžiu įvardijami sociališkai mažiau už ją aktyvūs vyrai arba vyrai, turį geresnės kilmės žmoną. Tokių pravardžių labai mažai.

2.2. Moterų santuokinės pravardės. Ištekėjusios moterys Lietuvoje paprastai vadinamos vyro asmenvardžiu, modifikuotu priesaga *-(uv)ienė*, Žemaitijoje – *-ėnė*, pvz.: *Jonienė* (vyro vardas Jonas), *Žultienė* (vyro pavardė Žulys), *Dženukienė* (vyro pravardė Dženukas). Onimo parinkimas priklauso nuo to, kuo vadinamas vyras: vardu, pavarde ar pravarde. Pavardinis žmonos įvardijimas pagal vyrą yra oficialus, vadinasi, pravarde galima laikyti andronimą, kilusį iš vyro vardo ar pravardės. Tačiau, kadangi moterų androniminis įvardijimas yra oficialus, šio tipo pravardės neįtrauktos į bendrą skaičių.

2.2.1. Tradicija vadinti žmoną vyro asmenvardžiu tokia stipri, kad išimtis nedaroma net užkurių žmonoms. Pavyzdžiui, užkurių, turinčių pravardes *Preikšinis*, *Užkurỹs*, *Žėntas*, žmonos vadinamos atitinkamai *Preikšėne*, *Užkurlene*, *Žėntine*. Šios tradicijos nesulaužo ir užkurių įvardijimas ginekonimu, žmonos asmenvardžiu, tarsi ne vyras, o ji būtų naujas žmogus šeimoje⁸. Visa tai galima paaiškinti tuo, jog užkurstė laikoma išimtimi, jog taisyklė yra žmonos atėjimas į vyro šeimą, bet ne atvirkščiai. Ši patriarchalinė taisyklė labai sena, siekianti net ide. bedruomenės laikus⁹, vadinasi, bent jau III tūkstantmetį pr. m. e.

Savo pravardę žmonos paprastai išlaiko ir po vyro mirties, tapusios pagrindinėmis šeiminkėmis. Jų, kaip šeiminkių, statusą rodo ir vaikų įvardijimai pagal motiną, pvz., *Lėonienės Pėtras* Smlg, *Pranienės Albiną* f. Tau.

2.2.2. Priesaga *-ienė* paplitusi visoje Lietuvoje. Neištumta ji ir lietuvių kalbos ploto pakraščiuose (bent jau Molėtų rajono pietuose), kur vartojama pramaišiu su slaviškomis. Dedama ir prie slaviškų kamienų, plg.: *Bašmakienė* Arn (: Bašmak).

Priesaga *-ienė* gali pakeisti patropriesagą (žr. 1.3) arba būti originalioje moters pravardėje, pvz.: *Kūgelienė* f. Skr (kepdavusi žydams kugelį), *Žirafienė* f. Tirk (ilgo kaklo), *Bandelienė* f. Užp (vogė bandas iš parduotuvės). Vadinasi, jos darybos reikšmė yra ne tik „NN žmona“, bet ir apskritai „ištekėjusi moteris“, plg. taip pat bendrinius moterų pavadinimus *sukčiuvienė*, *snaudžiuvienė*, *velnienė*.

Kitos priesagos pasitaiko retai. Iš lietuviškų užfiksuotos tik *-ikė* ir *-inė*: *Fabijonikė* Mrkt (: Fabijonas), *Džėninė* Vp (: Dženas, Jonas).

2.2.3. Pasitaiko, kad žmonos pravardė kyla iš vyro pravardės sukeltų asociacijų, pvz.: *Hitlerio Bóba* Vžns (Hitleris), *Kiaūlė* Pj (Kuilyš), *Mótina* Rt (Tėvas), *Varlė* Ps (Starkas).

⁸ Vienas tokių atvejų užrašytas Šilavóte, Prienų r. Vaikinas, vedęs pačią *Moniką* ir atėjęs gyventi į jos namus, buvo pramintas *Monikėnu*. Netrukus jo žmoną pradėta vadinti Monikėniene, t. y. pagal vyrą.

⁹ Блумфильд Л. Язык. М., 1968. С. 352.

3. Pravardės pagal šeimyninę padėtį

3.1. Našliai, išsiskyrėliai. Jie įvardijami pravardėmis *Gývnašlė* f. Gdr, *Našlėlė* f. Sd, *Našliukas* Sgč. Tam tikrą emocinį atspalvį suteikia deminutyvinės pravardžių formos. Apskritai į našlius, ypač našles, žiūrima su gailesčiu, užuojauta, plg. prav. *Sirotkà* f. Msn, *Vargšėlis* Č. Rečiau jie traktuojami kaip potencialūs jaunavedžiai: *Jaunikis* Šln, *Ženikas* Č. Našlės dažniausiai vadinamos ankstesniuoju andronimu.

3.2. Nevedusieji, netekėjusios. Viengungiai apibūdinami savo deminutyvizuotu asmenvardžiu, pvz., *Ružėlis* Vks (Ružė, tikroji pavardė), taip pat pravardėmis su šaknimi *Sen-*, *Vien-*. Yra tropinių, pvz., *Dobilėlis Penkialapis* Ktč.

3.3. Turį meilužę ar sugyventinį. Vyrų, turinčių meilužę, pravardės nurodo „žmonų“ skaičių, plg.: *Dvėkas* Gdr, *Dviguņgis* Brž, *Tripatis* Smn (dvi meilužės). Moterys, gyvenančios neregistruotoje santuokoje, pramenamos andronimu, padarytu iš sugyventinio asmenvardžio, pvz., *Vajėgienė* f. Pbr (: Vajėga).

4. Kiti motyvai

Gimininių pravardžių motyvais dar gali eiti įvairūs santuokos niuansai, individualumai: *Kárnykas* Krč (vedė karininko dukterį), *Mariukienė* f. Ro (: Mariukė; tikrasis vardas. Trečią kartą ištekėjusi, žmonėms sunku priprasti prie vis naujų jos pavardžių), *Gliaudėlius* Jz (jaunas vedė), *Senėlis* Ps (vedė daug jaunesnę už save žmoną).

5. Išvados

5.1. Dabartiniai neoficialieji patronimai, arba patropavardės, yra paplitusios Rytų ir Pietų Lietuvoje, kur žmogus aplinkiniams dažnai pažįstamas ne vardu ar pavarde, bet tėvavardžiu. Einant iš rytų į vakarus, patroniminių pravardžių mažta.

5.2. Dažniausia tarmiškų patronimų priesaga yra *-(i)ukas*, paplitusi visoje Lietuvoje. Aukštaitijoje dažniausias jos sinonimas – priesaga *-(i)okas*. Iš viso patronimų užrašyta su 111 priesagų ir 5 galūnėmis (*-as*, *-ė*, *-is*, *-ys*, *-(i)us*), tačiau vedinių, kurių kiekis viršytų 1%, užrašyta tik su 11 priesagų. Didelė priesagų įvairovė pastebėta Dzūkijoje ir Aukštaitijoje.

5.3. Neoficialioji lietuvių patroniminė sistema archaiškesnė už oficialiąją: joje yra vietos ne tik mergautinėms, bet ir bernautinėms pavardėms bei tėvavardžiams, priesagų parinkimas nepriklauso nuo tėvavardžio kamieno, priesagos turi regioninių savitumų. Dabartinių patroniminių priesagų inventorių ir geografiją yra pakitę, palyginti su lietuvių pavardžių formavimosi laikotarpiu XVI–XVII a.

5.4. Maždaug 70% užkurių pravardžių fiksuoja uošvio ar žmonos asmenvardį. Tiek patroniminis, tiek užkurių įvardijimas susijęs su patriarchaline tradicija visus naujus šeimos narius vadinti determinuotu ūkio šeiminko vardu.

Šios tradicijos nunykimą Žemaitijoje galima aiškinti ir geriau išlaikytos šiame regione matriarchato kultūros įtaka.

VIETŲ VARDŲ SUTRUMPINIMAI

Arn – Arniónys, Molėtų r.
Ars – Aristavà, Kėdáinių r.
Atk – Atkōčiai, Ukmergės r.
Lai – Laičiai, Ukmergės r.
Lbn – Labúnava, Kėdáinių r.
Lč – Laičiai, Molėtų r.
Mck – Mockėnai, Utenės r.
Mrkt – Markùtiškiai, Jonavės r.
Nc – Nociūnai, Kėdáinių r.
Pal – Palēmōnas, Kaūno r.
Palv – Palėvenėlė, Kùpiškio r.
Pk – Pakniškės, Zarasų r.
Pkln – Pakalniai, Utenės r.
Ro – Rokaĩ, Kaūno r.
Sam – Samylaĩ, Kaūno r.
Sgč – Sugiñčiai, Molėtų r.
Smlg – Smiľgiai, Biržų r.
Tau – Taūrakiemis, Kaūno r.
Tirk – Tiřkiliškiai, Kaūno r.
Ttr – Tetirvinaĩ, Pāsvalio r.
Ver – Verebiėjai, Alytaūs r.
Vln – Vilūnai, Kaišiadorių r.
Kiti sutrumpinimai kaip Lietuvių kalbos žodyne.

LITHUANIAN NICKNAMES REFERRED TO A PERSON'S KINSHIP

Summary

In this paper a synchronical approach of the modern Lithuanian nicknames referred to a person's kinship or dependence on the particular family is given. There exist about 18.4% of such nicknames.

Most of them (93%) are patronymic names. They have a status of nicknames since they are unofficial names and point to a man's kinship, whereas the other nicknames point to other features. Moreover, they entirely displace a person's real name and become the only name by which he is known. The patronymic names as nicknames dominate in Dzūkija (Southern Lithuania) and Aukštaitija (Eastern Lithuania). From the structural point of view they are of four different kinds: (a) derivatives (68.8%), e. g. *Adomiōkas* (: Adomas), *Kāsčius* (:Kastas, Konstantinas); (b) primary

words, i. e. unchanged fathers' names (24.1%); (c) composites (6.8%): *Jõno Pētras* (Peter of John); (d) compound words (0.6%): *Jūrgpetris* (Georgepeter, i. e. Peter of George).

More frequently the derivatives are produced by suffixation. The suffixes *-(')ukas* and *-(')okas* are used very often. The suffix *-(')ukas* is widespread throughout Lithuania, the *-(')okas* dominates in Aukštaitija. Other suffixes (*-ėnas, -elis / -ėlis, -ynas, -utis, -(')ulis, -iškis, -aitis*) are met rather rarely. We have registered 87 suffixes of sons' nicknames, only 11 suffixes of these, however, are used for the composing of nicknames which number more than 1%.

A small part of the nicknames is related with marriage. If one is married into a farm to a daughter or a widow, he receives the nickname pointed to this status. 70% of such nicknames coincide with the wife's or father-in-law's name, i. e. with the name of the farm's master. Wives always have names derived from their husbands' names, also in the case of a husband married into a farm.